

SÖDERBLOM, NATHAN

**Vetenskapen såsom mänsklig livsform :
Föredrag för Köpenhamns studenter den
5.3.1920**

[Köbenhavn]
1920

EOD – Millions of books just a mouse click away! In more than 10 European countries!

Thank you for choosing EOD!

European libraries are hosting millions of books from the 15th to the 20th century. All these books have now become available as eBooks – just a mouse click away. Search the online catalogue of a library from the eBooks on Demand (EOD) network and order the book as an eBook from all over the world – 24 hours a day, 7 days a week. The book will be digitised and made accessible to you as an eBook.

Enjoy your EOD eBook!

- Get the look and feel of the original book!
- Use your standard software to read the eBook on-screen, zoom in to the image or just simply navigate through the book
- *Search & Find*: Use the full-text search of individual terms*
- *Copy & Paste Text and Images*: Copy images and parts of the text to other applications (e.g. word processor)*

* Not available in every eBook.

Terms and Conditions

With the usage of the EOD service, you accept the Terms and Conditions provided by the library owning the book. EOD provides access to digitized documents strictly for personal, non-commercial purposes. For any other purpose, please contact the library.

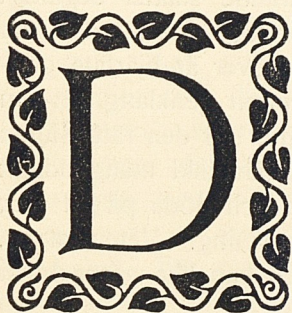
- Terms and Conditions: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/en/agb.html>

More eBooks

Already more than 30 libraries in over 12 European countries offer this service.
More information is available at <http://books2ebooks.eu>

VETENSKAPEN SÅSOM MÄNSKLIG LIVSFORM

Föredrag för Köpenhamns studenter den 5. 3. 1920.

Det kan te sig besynnerligt, att jag, en kyrkoman, då jag haft äran mottaga den danska studentföreningens vänliga inbjudan, väljer ett ämne om vetenskapen. Detta har tre anledningar.

Först en personlig. Det mesta av min bästa kraft har jag ägnat åt forskningen. Ingen del av mitt alltför mångskiftande och dock kanske i grunden enhetliga arbete har skänkt mig en renare tillfredsställelse. Då jag står öga mot öga med den studerande ungdomen vid Köpenhamns universitet, är det mig ett kärkommet tillfälle att säga ett ord härom.

Vidare äga enligt min mening de tre drifter hos människan, som göra henne till människa i egentlig mening, nämligen kunskapsdriften, idealhungern och Gudslängtan, på djupet en innerlig frändskap med varandra.

Men egentligen har jag valt detta ämne för världskrisens skull i vilken vi stå. Nyss trodde man vetenskapen om allt. Fanns det i vår civilisation en gud eller en avgud som dyrkades, så var det vetenskapen och utvecklingen, vetenskapen med dess nya insikter, med dess uppfinningar och tekniska herravälde över naturen, såsom förnämsta villkor för mänsklighetens utveckling. Man satte vetenskapens fackla högt i spetsen för släktets tåg. Kanske hindrade hennes livliga sken rent av många att se himmelens stjärnor. Men mörkret, som kom över världen, var icke ett åskmoln, som våldsamt

men snabbt urladdade sig för att uppfriska och rena luften. Nej, de som så trodde, och vem ville icke ha kunnat tro det, om det varit möjligt, hava kommit på skam. Ser Ni icke, unga ämnesvänner, hur mörkret smyger sig allt tätare över hela vår världsdel med dess civilisation? Och i natten fladdrar vetenskapens fackla matt. Många, som nyss muntert höjde henne, vilja nästan ställa henne i skamvrån. Allmänt menar man, att hon, vad än hon duger till, i varje fall aldrig kan tjäna såsom vårt släktes ledning genom tiderna. Icke ens en omvälvande och epokgörande forskningsbragd förmår ändra ett slikt omdöme. Det förkunnas på alla språk och alla tonarter av dem, vilkas ord det närvarande släktet begärligt suger i sig, att vetenskapen har visat sin oförmåga och att det som tiden och släktet och alla tider egentligen behöver är hjärtats godhet. Har icke det grymma franska ordet vunnit genklang, att om vetenskapen infinner sig i nationernas samfund, bör den rättvisligen uppträda i blodig dräkt. Ty vetenskapen har djävulskt mångfaldigat förmågan att brutalt eller långsamt fördärva och döda på ett sätt, varom gängna släktled icke kunde äga någon aning. Vetenskapen, menar man, ligger bortom gott och ont och kan lika gärna bliva ondskans som godhetens tjänare.

Inför solförmörkelsen över vår odling och inför dylika hårda domar över vetenskapen blir mer än en av odlingens och vetenskapens trogna vänner illa till mods. Den originelle domprosten i St. Pauls, William Ralf Inge, platonist och mystiker, påyrkade i fjol bildandet av ett sällskap för att så gott sig göra låter skydda vetenskap och humanism mot undergång i barbariets tidsålder, som enligt hans mening nu stundar eller snarare redan är inne. Förslaget liknar i vissa delar vad som finns i Sigtunastiftelsen och vad som Manfred Björkquist avser med den. Liksom klostren i medeltiden skall en sådan sammanslutning av dem, som önska frihet att leva efter vad de anse vara rätt och som icke vilja låta sig förkvävas av nivellerings förtryck, rädda igenom tidernas mörker till sena efterkommande åtminstone spillror av den andens odling, som vi mottagit från Israel och Hellas och förökat dels med andar sådana som Dante, Shakespeare och Göthe, dels med västerlandets fria forskning. Jakobinerna läto Lavoisier undergå guillotinen, efter-

som de icke hade något bruk för kemister. Kyrkan brände Giordano Bruno och kastade Galileo i fängelse. Vetenskapen är nu en gång för stark för att avrättas av kulturens två fiender: terroristerna och Roms ultramontana falang. Med dessa frihetens vedersakare kan vetenskapen aldrig sluta fred och eftersom, enligt denne kyrkoman, som är en vetenskapens troende, religionen har till en hufvud-uppgift att „hindra andens sköna frukter från att gå förlorade“, så bör ett slikt sällskap äga en religiös grundval. „Ty religionen har en starkare sammanhållande kraft än något annat band“. Inge uppställer till och med åtta punkter i sin moderna lekmanna klosterregel till vetenskapens skydd. Grunden skall vara tro på absoluta andliga värden, som är gemensam för kristendomen och platonismen. För det andra skall sällskapet icke sammanknytas med någon religiös organisation. För det tredje måste det innefatta vissa asketiska bud för självtukt, såsom avhållsamhet från alkohol och tobak för män, från dyrbara dräkter för kvinnor. För det fjärde måste ett enkelt levnadssätt med pliktuppfyllelse och disciplin föreskrivas. För det femte skola de stora städerna undvikas och friluftsliv på landet föredragas. För det sjätte skall varje medlem förbinda sig att i sitt fack göra sitt allra bästa. „De som tillverka goda varor respektera varandra. De som tillverka dåliga varor förakta varandra och hata sitt arbete“. För det sjunde skall man, utan att helt och hållet draga sig tillbaka från världen, äga tillfälle till samliv i stillhet. Sällskapets lekmannakloster böra äga goda bibliotek och laboratorier med tillfälle till vetenskapliga undersökningar. För det åttonde och sista, framkaster han tanken på en särskild dräkt för medlemmar av båda könen.

Jag ser icke saken så pessimistiskt som min kollega i Londons domkyrka och tror, att vetenskapen som livsform orkar fortleva utan dylikt skydd. Men nog ställes nu vetenskapen på avknappning, i den mån den icke tjänar till att tillfredsställa släktets ivrigaste längtan, törsten efter guld. Sanningsforskningens och de humanistiska vetenskapernas representanter lida flerstädes betryck, som i hungersnödens länder blir förfärande. Män med världsberömda namn trängas för att samla en smula värme och icke förfrysa i samma rum med hela sin familj och tjänare, om de hava råd att skaffa

sig någon sådan hjälp, och de få en föda, som för de flesta ibland oss skulle tyckas omöjlig att förtära.

Märker Ni här i Danmark på samma sätt som vi rusningen ifrån teorin, vetenskapen och sanningssökandet till praktiska sysslor, som bereda snar och god utkomst? Häri ligger en nyttig reaktion emot tidigare obekymrat drömliv och vetenskapande.

De unga vilja hastigt bli självständiga och icke ligga sina föräldrar och andra till last. Men för vår kultur är denna tendens farlig, för den enskildes utveckling och för hela samhällets andliga och sedliga odling. I den hastigt påkomna och kanske växande ringaktningen för vetenskaperna, då de icke omedelbart skaffa vinning, ligger en större fara för vår odling än vi gärna vilja se.

Mot underskattningen av vetenskapen anför jag tre gensagor.

Först och främst har vetenskapen under storkriget icke blott mångdubblat förstörelsen utan även läkedommen och hjälpen. Ingenting har bättre hävdad och höjt den arma mänsklighetens och kristenhetens heder och självaktning under dessa år än vad läkekonst, läkare och sjukvård utträttat. Det omöjliga har åstadkommits både av läkarevetenskapen såsom sådan och av dess utövares personliga mod och självuppföring. Medicinen är icke blott en av vetenskapens grenar utan utgör ett för vår kultur egendomligt inslag. Det var ingen tillfällighet att Buddha oupphörligt i sin predikan använde bilden av en läkare. Dock talade han mer om läkarens recept än om hans personlighet. Detta i enlighet med Nirvanametodens likgiltighet för personlighet och historia. Ett sekel senare kallade Sokrates sin uppgift för födselhjälp, och det finns skäl för den meningen, att läkarevetenskapen påverkat Socrates' burdusa omtanke om medmänniskorna. Ingenting kan härvidlag vara mera upplysande än en jämförelse mellan hans äldre och yngre samtida, Demokritos, den blotte naturforskaren, och Hippokrates, naturforskare av kärlek till människorna.

För Jesu vidkommande är saken klar. Hans kallelse uppdelas av honom själv och evangelisterna i två likvärdiga hälfter: „Han predikade evangelium om riket och botade alla slags sjukdomar och all slags skröplighet bland folket“. Vanan att betrakta Jesus utslutande som predikant och att där bredvid bagatellisera eller igno-

lera vad man endast finner vara en besynnerlig och missuppfattad roll såsom undergörare, tillhör falska föreställningar, som kommit i svang rörande kristendomen. Det är uppenbart att Jesus och hans samtida satte den kroppsliga hjälpen lika högt i hans värv som förkunnelsen. Läkarens arbete och läkarevetenskapen utgöra därför en lika direkt fortsättning av Jesu levnad som kyrkans predikoverksamhet. Se läkarens anspråkslösa tapperhet! Han offerar vila och bekvämlighet. Han riskerar sitt liv. Han frågar icke vem den sjuke är, endast att han är en lidande medmänniska. Han gör sitt yttersta. Mitt i vår fredliga tillvaro verkar stillsamt en heroism, som just ingen tänker på. Läkaren själv ser ingenting märkvärdigt alls i sitt mod och sin osjälviska ansträngning. Det är den enklaste och naturligaste sak i världen. Sådan är den äkta läkaren i kristenheten. Var finns i hela vår odling skönare prov på ett sinnelag som är karaktäristiskt för Kristus och evangeliet? Så mycket om läkaren och hans vetenskap.

För det andra bör ett ord sägas om den forskning, som icke vinner några resultat i form av flygmaskiner, undervattensbåtar eller serum. Efter den ohyggliga uppenbarelsen av teknikens moraliska eller rättare omoraliska indifferens borde de humanistiska vetenskaperna komma till heders. De hava länge fått leva av de smulor, som fallit från naturforskningens bord. Men är det något som höjer människan, så är det förvisse hennes drift att söka sanningen för sanningens egen skull. Hon vill vinna klarhet om det som varit och är. Det kan giva överblick och direktiv åt hennes handlande. Men forskningen drives icke av praktiska ändamål utan av behovet att vinna kunskap och klarhet. Jag tänker särskilt på den forskning, som har till föremål människans sjäsliv och historia och tillvarons väsen. Anquetil-Duperron skrev för halvtannat århundrade sedan, att människan ävlas att studera allting, himlakropparna och havsdjupet, naturens alster och lagar, blott icke människan själv. När det nyttiga nu kommit så grundligt till korta, borde det onyttiga studiet bliva en smula erkänt. Mänskligheten borde känna igen sig själv och sin adel i hänförelsen för att veta, kosta vad det vill, hur det hela och allt enskilt hänger ihop.

Men vetenskapen är icke blott ett nyttigt eller onyttigt studium.

Vetenskapen har icke blott ett objekt, det må nu vara naturen eller människan eller tillvaron själv. Utan vetenskapen har även ett subjekt, som är den frågande och forskande människoanden. Man glömmet gärna bort, att vetenskapen icke blott vinner eller icke vinner resultat, utan att vetenskapen är en form för mänsklig verksamhet och tillvaro, en form som präglar vetenskaparen på egendommeligt och omisskänligt sätt, en mänsklig livsform, som enligt tillvarons lag alltid måste bli ett ringa fåtal förbehållen. Således en mycket aristokratisk livsform, men en som genom själva sitt arbetsätt obarmhärtigt slår ihjäl högfärden hos alla sina sannskyldiga idkare. Vill man i folklig medkänsla välvilligt söka bibringa vetenskapens livsform åt ett större antal, så går den förlorad. Den upplöses och dunstar bort eller vad värre är, den slår över till sin motsats, en slags demokratisk kunskapshögfärd. För övrigt är det icke sagt, att man gör det stora antalet någon tjänst med att inbilla dem att vetenskap kan utan vidare läras. Ty den är en sträng, mycket fordrande, ja obarmhärtig herre. Sanningen nöjer sig icke med någon tjänareställning hos människan. Då mister den sina vingar, då faller den till marken. Vetenskapliga anstalter och skickliga pedagoger bland forskarna kunna på ett jämförelsevis lättvindigt sätt bibringa sina lärjungar en slags vetenskaplig metod. Så och så skall det gå till. Vetenskapen blir ett hantverk, som man ofelbart lär sig, om man endast vill offra de nödiga åren eller terminerna som lärjunge och gesäll. Vi begynte före kriget få en ledsam erfarenhet av denna massproduktion av så kallad vetenskap. Den rörde sig uteslutande i specialiseringens tecken. Se här en begränsad uppgift. Jag kan överblicka det hela. Jag har stoffet i mina händer. Jag vet var källorna finnas. Jag lämnar uppgiften åt en lärjunge och säger, hur han skall bära sig åt. Han lyckas ungefär som när ett barn med tålmod efter en given metod sätter ihop bitarna i en byggglåda. Men har en sådan förvärvad skicklighet något att göra med sanningstörst? Den kan saklöst avvira vad som är för vetenskapen lika viktigt som den strikta metoden, nämligen fantasin. Varken analogins skärpa eller den förmåga att dikta verklighet, som syntesen innebär, kommer här till synes. Konsten förvandlas till hantverk, knappast ens till ett konsthantverk. Dylika veten-

skapens idkare kunna vara nyttiga som hantlangare, men de hava aldrig någon känsla av att sticka ut aldrig så litet från stranden över det stora obekanta. Drivas de icke av sanningstörsten själv, så åstadkommer icke det vetenskapliga arbetet hos dem sin förädlade typ av släktet människa.

Man har vant sig att sammanställa vetenskap med ovärldslighet. Det är sannt och riktigt. Men när den allmänna meningen i forskaren tror sig hava att göra med en konfys och opraktisk, frånvarande och besynnerlig stugusittare, så förväxlar man bland annat vetenskap och lärdom. Det finns mångslukare och intresserade minnesvirtuoser, som med alla sina kunskaper aldrig haft en aning om självständiga undersökningar utan ständigt opererat med det redan vunna. Och när nya områden verkligen öppnas för vår kunskap, så har det visat sig ligga en sedlig fara, en frestelse till uppblåsthet, egensinne och rätthaveri i att syssla med något specialfack, där ett mycket ringa fåtal äro hemmastadda, där kritiken och självkritiken således lättare utebliva och där resultat vinnas utan någon egentlig spänning av andens krafter.

Unga vänner, har Ni sett forskaren?

Jag råkar honom ibland. Jag sitter och hör på hur problemet för honom kompliceras. Det blir, som det kan tyckas, hopplöst invecklat i samma mån som han vill verkligen utforska någon aldrig så liten del av naturens hemlighet och icke nöjer sig med mindre. Jag hör hur nöden blir uppfinningarnas moder. Hur hans metod under arbetet skärpes och förfinas, hur han finner på sätt att få sjukliga förändringar i organismen att framträda under mikroskopet, hur nya, alldeles oväntade moment gripa in och försvåra det hela, kanske i samma ögonblick, som han tror sig hava funnit en plausibel och enkel lösning. Han nöjer sig icke med en abstraktion, som under givna förutsättningar låter honom vinna ett bestämt resultat, utan han vill komma saken själv inpå livet. Det är som att invigas i ett mysterium, och till sist, då jag analyserar min uppmärksamhet, så finner jag deri en god portion andakt. Det var forskaren själv, som bibragte mig den. Den vetenskapliga metoden verkar på honom som en sträng askes. Det är en helgd över hans

arbete, vad än dess föremål månne vara, och denna helgd kommer ifrån hans egen person, ifrån den rening, som hans arbetssätt verkat i hans själ.

Eller jag lyssnar på forskaren, när han utvecklar för mig, hur det gick till, då han fann sin stora konstruktion. En överblick gjorde honom världsberömd inom vetenskapens värld och kommer nog att bevara hans namn igenom den västerländska forskningens hela historia. Hur kunde han hitta på en sådan sammanställning? Hur kunde han så fast timra upp sin stora byggnad genom att i varje enskildhet taga med fynd och iakttagelser, som aldrig skulle ha fallit en vanlig människa in? Vad gav honom tålmod att under årtionden tålmodigt och tyst samla, sovra, jämföra, utleta typer, vinna sammanhang i det hela? Svar. Sinnets skärpa. Den skapande fantasin. Snillet. Rummet, där vi sitta vidgar sig. Det öppnas fönster över svindlande utsikter. En lyckokänsla kommer bröstet att svälla. Men det är mig omöjligt att stanna vid verket. Jag ser vad forskaren själv bakom sina mänskliga svagheter har blivit under sitt arbete. Han har fullständigt glömt sig själv, och inför denna raka och ödmjuka gestaltning av människan känner jag mig med mycken ringhet ändå stoltare över att vara människa.

Eller jag möter forskaren någon gång, när jag går ut och går på morgonen på Slottsbacken. Han har icke bestyr med mångahanda. Han upptages helt av det enda nödvändiga, och detta enda nödvändiga är för honom tankens problem, som han ständigt bearbetar i sin hjärna. Tråden spinnes icke smal och tunn. Utan allt massivare mängder av historisk lärdom välvas med i hans tankes rörelser. Slika mödor präglar hans drag och hans hållning. Den bräckliga kroppshyddan utstrålar vilja och ande.

Vad är det som larmar och brusar? Är det historien själv? Folken röra sig genom tidsåldrarna i ett enda villsammt virvarr. Gestalter stiga fram och försvinna. Indelningar, årtal, sekelns nummer, tidevarv, riktningar, grupperingar hava givit oss en viss reda och överskådlighet. Men här blandas allting ohjälpligt tillsammans. Gränserna flyta ihop i folkhavets ständigt böljande svall. Våra indelningar sprängas sönder av andra sammanhang. Våra karaktäristiker

förstöras obarmhärtigt av annorlunda beskaffade iakttagelser, som vi icke kunna förneka. Det är icke utan, att vi inför denna syn på släktets historia förnimma något av samma skamsenhet som kopian till äventyrs känner, när han ertappas med de rutor han kritat upp på originaltavlan för att lättare kunna fatta och återgiva dess mått och linjer. Gångse generaliseringar vrakas.

Vad betyder egentligen detta hopplösa myller, som tycks trotsa varje kunskap och överblick? Ingenting mindre än att vi — från böcker och abstraktioner och metoder, eller hur man vill kalla de ofullkomliga försöken att i förenklad form till lättnad och huggnad för den s. k. bildningen reproducera vad som hänt i tiderna — flyttas ut i verkligheten själv, i historiens egen mångfald.

Vi stå där ganska yrvakna, liksom när våra ögon helt plötsligt bländas av ett överväldigande landskaps rikedom. Intrycket imponerar. Men vad kan du se? Allt och ingenting. Detaljerna flyta tillsammans. De äro alltför många och var för sig alltför märkvärdiga.

Men i fortsättningen går det oss också, liksom den som nyss kommit upp på en behärskande höjd och kastar blicken ut över landskapsbildens villsamma mångfald. Ju längre blicken stannar på bilden framför oss, på varje enskild del av landskapet, desto mer upptäcka vi. Likadant med den historiker, jag här avser. En outtömlig rikedom på fakta tycks här öppna sig. Gå vart som helst, till antiken eller till världskriget, till Japan eller till Sverige. Välj avlägsna, föga kända områden, där några dunkla namn och tilldragelser äro det enda, som ingår i den högre bildningen. Så småningom avteckna sig fasta konturer. Det blir liv och färger. Den ena underrättelsen tager den andra. Ett panorama rullas upp för undrande blickar.

Det förunderliga är nämligen, att icke några lagar eller allmänföreställningar tyckas giva stöd åt minnet och uppfattningen, utan sakerna, tillståndet, händelserna själva marschera upp, den ena efter den andra, de hopa sig, de tala sitt eget språk. Det är som att vandra på okända marker. Och även om vi tidigare gärna vistades inom vissa tidevarv och civilisationer, blir nu det gamla nytt. Det får liv, det återfår något av sitt eget liv, som kanske längesedan slocknat, men som ändå i samverkans fortgång i någon mån finns kvar.

Inför denne ande märker man den jämmerliga fattigdomen i gängse allmänna beteckningar och uppdelningar. Allt hänger tillsammans. Kryckorna kastas bort. Vi ana vad det vill säga att vandra på egen hand i den urskog, som historien utgör.

Och nu sker ett nytt under. Landskapets linjer bliva verkligen omsider för ögat till en bild. Krafter, riktningar låta sig märkas. Det som sker får en innebörd. Motiven äro många och blandade. Ingen förenkling medgives. Ingen fariseisk lättvindighet sitter till doms. Men motiven äro icke likvärdiga. Skillnaden mellan rätt och orätt slätas icke ut. Att finna den försvåras i varje enskilt fall. Vi se endels. Men själva det sedliga censoriet skärpes och förstärkes.

Blir icke en dylik överlägsenhet i beskådande och bedömande, om icke likgiltig för människornas öden och lidanden, så åtminstone hård? Och blir den icke villsam, när den vägrar att taga parti för eller emot, eller när den åtminstone genast är, gentemot det färdiga omdömet, snabb att se även andra sidan på sakerna? Skall man här tala om metod, så betyder den en ständig försvåring av uppgiften. Det vetenskapliga idealet är ett ideal, som växer och blir otillgängligare i samma mån som man närmar sig det. Likadant med det sedliga omdömet. Tröstgrunderna rivs ner. Verkligheten frammanas utan den förmildrande inbillningens hölje. Ändå är det en styrka och hugsvalelse att höra mannen tala. Ty vår egen litenhet och varje hopplös situation inordnar sig i ett sammanhang med aldrig uttömda möjligheter. Blicken som stirrade sig blind på vårt tidsläge lyftes upp, så att den kan överskåda eller ana mera av historiens rörelser. Ja, för denna inblick i händelserna har mer en gång under de senaste årtiondenas historia följderna och framtiden tecknat sig så klart, att vi några få eller många år efteråt kunna taga fram en text, som då kanske tillvann sig föga tilltro eller avfärdades såsom fantasi och olycksprofetia, och läsa i den med tydliga ord vad som sedan dess inträffat.

Denna hjärna, som upptagit i sig en otrolig rikedom av stoff från alla århundraden, ur människolivet och människotanken med deras växlingar och historia, hon fortsätter oförtrutet att inhämta, leta, sova, ordna. Vad som utföres är ett mottagande och skapande medarbete i själva livsprocessen. Samtidigt sker såsom omedveten

biprodukt en fortsatt utgestaltning av det egna självet. Man frågar sig om ett dylikt innehåll har uttömt sin bestämmelse i och med den inverkan det tilläventyrs utövar på samtid och eftervärld. Man kan icke förlika sig med tanken på dess upplösning genom döden.

Men, såsom jag redan antytt, det mest imponerande i en sådan vetenskaplig livsform ligger ändå icke i vad som medvetet eftersträvats och vunnits i form av fakta, kritik och syntes, utan snarare i en slags biprodukt, som ofrivilligt gör sig förnummen mellan raderna och som adlar den intellektuella tjusningen till en själaspis. Omutligt allvarlig, sund och stärkande verkar på sinnet en atmosfär som väl bäst kan kallas sedlig frihet. Den äger en livsuppehållande syrehalt, som består av en djup och oförgänglig förtröstan. — —

Det ligger i sakens natur att de flesta studenter lämna universitetet utan någon egentlig föreställning om vetenskaplig metod och i varje fall utan att hava erfarit den tjusning, som ligger i en självständig problemställning och undersökning. Akademien betyder för dem nya intryck och, som jag hoppas, vidgade vyer. Men egentligen bliva studierna nya läxor, som böra samvetsgrannt inhämtas och som behövas för den framtida kallelsen. Ingen kan begära att vetenskapen också skall bliva livsform för alla studenter. Vad man kan önska är, att något av vetenskapens ande blir förnummet av samtliga, som äga förmånen att vistas vid ett universitet.

Eljest är det förunderligt att se, hur den vetenskapliga metoden kan underlätta de mest skilda sysslor för en människa. Jag vill därför icke säga, att vetenskapen är nyttig till allting. Men någon förtrogenhet med forskningen hjälper en att skaffa reda i sakerna, att ordna arbetet på rationellt sätt, att icke låta sig förvirras utan taga i tu med uppgiften i fråga med en nyttig begränsning, som kan vinnas endast genom en klar överblick.

Jag ser det på mitt område. Misstänksamheten mot de vetenskapliga intressena i församlingstjänsten äro ogrundade. Det finns apostoliska naturer, det finns religionslärare, själsvårdare och församlingstjänare som göra ovärderlig tjänst utan att någonsin befatta sig med forskning. Underligt vore det eljest. Varken Jesus eller den helige Frans sysslade någonsin med vetenskap. Profetians gåva är inga-

lunda bunden vid någon vetenskaplig sysselsättning. Jag vill här icke utmärka några på andras bekostnad. Men när jag gärna ser på kartan över Upsala Ärkestift, och stannar med en tacksägelse och förbön vid den ena eller andra av socknarna, så avteckna sig de präster, som syssla med forskning, såsom en icke oäven typ av församlingstjänare. Där sitter en och skriver om Bonaventura. Där arbetar i församlingen en man, som länge varit Sveriges främste Rosakännare och Rosaforskare. En annan är maniké. I närheten träffar man på en muhammedan. Jag mener deras studiefack, ingen trosbekännelse. Den blir nog för båda, om så skulle vara, skarpare uppfattad i sitt kristna väsen mot bakgrunden av ett vetenskapligt studium av religionshistorien. Här sitter en och ordnar på lediga stunder sitt materiel av arabisk folkdiktning. Det är allt till själens vederkvickelse under själavården och alla sysslor i församlingen. Och det ökar i normala fall dugligheten i ämbetet i stället för att inkräkta på detsamma.

Forskningen har för religionsläraren även en praktisk nytta i hans tjänst. Vår genialiske Kongomissionär Laman beskriver i ett brev, hurusom „missionären har många förutsättningar för att kunna tjäna vetenskapen. Han kan genom sitt mångåriga arbete på samma missionsfält tränga djupare in i språket. Han allena vinner folkets fulla förtroende och kan därför såsom ingen annan förstå och känna folket i alla dess levnadsförhållanden.“

„Jag måste säga, skriver Laman, att jag börjat tränga in i de minsta detaljer av folkets hela såväl sociala som religiösa liv.“

„Visserligen visste jag, att detta arbete i främsta rummet skulle tjäna missionerna härute och att det i flera avseenden skulle bliva av största betydelse för folket och för framtida missionsverksamhet, men ändock hade jag väl ej kunnat eller vågat åtaga mig detta arbete eller så helt ägna mig häråt, om icke svenska Missionsförbundets styrelse rätt uppfattat dess betydelse och lämnat medel och tid härför.“

„I trots av att jag förut visste icke så litet om detta folk, måste jag dock nu säga, att jag aldrig trodde, att det fanns en sådan rikedom och mångfald inom detta folks tankevärld. Man borde dock hava förstått, att folkets själsliv med dess uttryck i religiösa och

sociala seder, i tankar och föreställningar skulle vara lika rikt, djupt och utbildat som språket. Nu har jag lyckats få tag i det och börjat ordna och utarbeta det såsom förut skett med språket“.

„Man skulle kunna tro, att dylika samlingar och arbeten icke äro av så stor betydelse för de svarta. Men fränsett själva den undervisning som härigenom gives i naturkunnighet, äro de ett ytterst lämpligt och tilltalande stoff vid predikan. Huru ofta har jag t. ex. ej i predikan och eljest påpekat den underbara utvecklingen av en fjäril, det dolda fjärillivet i larven, den fula masken, som kryper i stoftet, som ibland av folket kallas „kituka nioka“ (som förvandlas till orm), huru den dock blir, då dess utveckling ej hindras, en vacker fjäril, som svingar sig gladt i rymden. Men kommer t. ex. en slags spyfluga och lägger sina ägg i larven, dör den en evig död som fjärillarv. Det blir i stället blott spyflugor.“

Vad jag isynnerhet avser med mina ord, är att betona den stränga etiska tukt och självuppfostran som ligger i vetenskapens metod. Forskningen lär oss lydnad. Ty saken är allt. Tycken och önskningar hava ingenting att säga. Det blir kanske nödvändigt att avstå från älsklingsmeningar och rubba sådant, som haft väsentlig vikt för övertygelsen. Forskningen nöjer sig icke med någonting mindre än det riktiga, hur besvärlig och långvarig vägen än må vara för att finna det. Sådant övar tålmodet. Ytterlig noggrannhet i stort och smått blir en dygd. Samvetet skärpes. Det blott ungefärliga, stora ord, slarviga eller generaliserande omdömen duga ej. Kritiken blir för forskaren självkritik och gör honom försynt, försiktig och rimlig i omdömet om andra. Vad all högre bildning i vår tid i synnerhet behöver är respekt för sanningen, lika väl i form av det exakta, noggrannt prövade och riktiga som i form av själens djupa övertygelse. Rationalism och Romantik äro två stora R, som skorra i öronen på den, som hört Sanningens djupa stämma.

Rationalisten är sig själv nog och gör tillvaron lika liten som han själv är eller lika patent som han själv är. Rationalisten mäter himmelen med alnmått, och andens värld har för honom ingen hemlighet.

Romantikern däremot frestas av sin känsla för tillvarons myste-

rium att inhölja allting i ett stämningsfullt halvdunkel, låta rätt och orätt, sanning och falskhet, det riktiga och okunnigheten gå ihop. Den gör smaken och känslan till yttersta domare. Ljuset älskar den i form av bengalisk eld, men tål icke att utsättas för solens sken eller Röntgenstrålar. Ingenting kan vara mera missvisande än att sammanställa en romantisk eller mystisk stämning med den djupa inblick, med den intuition varmed forskaren liksom skalden och konstnären någon gång kan benådas, då han arbetat som ärligast och strängast och tycker sig stå vid slutet av sin förmåga.

Forskaren övar sig i självförsakelse. En dag öppnar sig för honom en överblick; en distinktion, en hypotes ger klara linjer. Det hela ordnar sig till system. Men vid närmare eftersyn inställa sig en rad besvärliga fakta. Skola de, såsom gemenligen sker, införpassas i den givna, för tillfället moderna åskådningen ändå? Så sker oupphörligt i min vetenskap. En mängd erkända arbeten äro ingenting annat än intvingande av ett givet stoff i en för tillfället hylad, skematisk bild. Hypoteser, allmänna, omtyckta teorier, få göra våld på fakta. Eller skall den respekt för verkligheten, den aldrig vilande analys, som är forskningens regel, tvinga honom att övergiva den vunna klarheten och se sig om efter andra, riktigare synpunkter?

Forskningen gör människan ödmjuk. Hon lär känna sin begränsning. Ju mer vi studera och undersöka, desto bättre se vi hur litet vi veta. A B C D i all vetenskap är att inse sin okunnighet. Häre ligger en väsentlig del av universitetens uppgift. Kan vistelsen vid akademien åstadkomma så mycket, att den unge börjar ana sin egen okunnighet, så har den sannerligen lärt honom en viktig lärdom. Det är en välsignad sak med kundskapens spridning. Ingenting är mer tilltalande än kunskaps törsten hos vida kretsar av våra folk. Men när goda huvuden fyllas av vetenskapens så kallade senaste resultat utan att äga de elementära förutställningarna för att fatta något av vetenskapens egen metod och anda, så ligger faran nära för en förgrovning av hela bildningen. Athén var på Sokrates tid fullt av modern naturvetenskaplig upplysning. Man log åt traditionens förstockelse, och man pöste av kunskaper. En vacker dag lär nog också vår civilisation behöva en Sokrates eller flera för att obarmhärtigt sticka hål på kunskaps-

berusningens och den lättvindiga allmänbildningens högfärd. Forskarens dyrköpta insikt säger honom, att han litet eller ingenting vet. Men den som vet om sin okunnighet har i varje fall en viktig kunskap mer, än den som lever i den behagliga villfarelsen att veta mycket, kanske nästan allt.

Jag har nämnt de tre artiklarna i forskningens etik, ovärldslighet, självtukt och ödmjukhet. Jag skall nu söka antyda det religiösa draget hos vetenskapen såsom livsform i två moment.

I. Vare sig forskaren vandrar utåt oändlighetens vidder eller går sig själv in på livet, kommer han till en gräns. Och studera vi den mänskliga vetenskapens historia, så måste vi trots alla dess ovärderliga och oanade vinningar ändå se, huru litet i det hela taget denna gräns för människans egentliga kunskap har utvidgats under tidernas lopp.

Forskningen märker, om jag så får tala i fåvitsko, en gräns både utåt och inåt.

Ju längre forskaren avlägsnar sig från den fläck, som vetenskapen skarpt belyser, desto skummare blir det. Han kommer ut och står ytterst inför det okända, vare sig han går på den väg som kan kallas vägen från det mindre till det större, allt större, eller han går på den väg, som kan kallas: till det mindre, allt mindre. Det är likgiltigt om han möter oändligheten i det oändligt stora eller i det oändligt lilla. Det är likgiltigt om de ändlösa talen, som inte kunna hos oss förmedla någon föreställning, stå i taljaren eller i nämneren. De gamla indiska uträkningarna om världar och tider te sig för oss som en fantastisk lek med siffror. Vi lekmän ha något av samma känsla inför den moderna vetenskapens, astronomins och geologins siffror. Men vart än tanken och forskningen ge sig av, hamnar den i det okända. Det är vad jag kallat den yttre gränsen.

Det finns även en inre gräns, som egentligen är märkligare. Det kan låta paradox, men är sannt, att ju mer vi alla veta om ett område av tillvaron, desto mindre vetenskaplig är där kunskapen dömd att vara. Det är forskningens underliga villkor, att ju närmare sakerna ligga oss, desto längre avlägsnar sig vetenskapen om dem från sitt ideal.

Ty vetenskap betyder ju inte att vi veta en mängd om någonting, utan att vår kunskap är ordnad, inte ordnad hur som helst utan ordnad till en kedja av orsak och verkan, till ett nödvändigt sammanhang.

Därför bliva matematiken, den formella logiken och mekaniken i klarhet och nödvändighet ett ideal som andra forskningsgrenar icke kunna uppnå, om nu verkligen sammanhanget i dessa vetenskaper är nödvändigt. Näst detta ideal kommer kanske astronomin. Stjärnorna ligga så långt borta. Därför har där tidigare än på något annat område av naturen ett vetenskapligt system blivit uppställt. Men jag hörde härom dagen ett föredrag om astronomins nya upptäckter. Det visade i sin mån att även här nya fakta försvåra för forskaren lagbundenhetens genomskinliga klarhet.

Dock, hur mycket mer sammansatt blir icke uppgiften, när vi komma till det som ligger oss närmare, till fysik och kemi. En högre grad nödvändighet kan ernås, så långa vi hålla oss till den döda materien. Men gå till den kemi som behandlar det levande och till biologin. Ett avgörande steg närmare tillvarons stora obekanta taga vi, när vi träda innanför det organiska livets gränser. Att här tro sig kunna tillämpa en matematisk eller mekanisk metod skulle betyda, att man lämnar åsido det egentliga karaktäristiska och skummar av en smula på ytan av tingen.

Ännu längre avlägsna vi oss från vetenskapens ideal, den logiska nödvändigheten, när vi komma in i människans egendomliga tillvaro, till historien, samhällsläran, själsläran, till det, som numera plägar kallas andevetenskaperna. Svårast blir uppgiften, när människan skall lära att känna sig själv, sina motiv, sin egen tillvaro, människoanden, det andliga livets väsen. Ju närmare människan kommer sig själv och sin egen högre, andliga tillvaro, desto omöjligare blir det för henne att till äventyrs bibehålla åt sig och sin tanke en herskareställning i tillvaron. Hon står inför en gräns, ett mysterium. Det är vad jag kallat den inre gränsen. Ju mer hon fördjupar sig i detta obekanta, som är hon själv, hennes öde och bestämmelse, desto djupare känner hon sin egen oförmåga. Här får hon om icke förr besanna Geijers ord om den sanne forskaren, att han är icke över sitt ämne, utan under sitt ämne.

En slik känsla har en religiös stämning, ty detta oegenomträngliga som omsluter det lilla området för vår kunskap, utgöres icke av fängelsemurar, som instänga anden och plåga den. Snarare känner sig forskaren, där dunklet vidtager, gå på stranden till ett hav. Det friska luftdraget kommer honom att andas djupare, och stillheten inger honom lugn. De gamle föreställde sig oceanen runt omkring jordens länder. Vår egen världsbild omslutes likaledes av det okända. Dyrka vi icke liksom de gamle denne Okeanos, detta obekanta, såsom gud, så beror det på en djupare erfarenhet av, vari tillvarons under består.

Forskaren märker, att han er en ringa tjänare åt ett i grunden ofattligt sammanhang. Här är nu det andra, mer positiva religiösa momentet i vetenskapens livsform.

Varför arbetar vetenskapen egentligen? Svaret är till en viss grad lätt. För att vinna herravälde över naturen. För att orientera sig själv i sin värld och sålunda få lättare att reda sig i den samma. Men det finns en forskning, som icke har något av dessa praktiska motiv. Man kan säga, att den föres av kunskapsdriften. Men varifrån kommer då denna oemotståndliga trängtan att undersöka och leta, offra hela livet på något så onyttigt som sannings törsten? Här bör kanske en iakttagelse nämnas. Det kan hända, att en forskare i orubblig trohet emot sin metod löst problem och vunnit nya insikter utan det ringaste medvetande om vad värde de kunna äga för släktets liv och framtid. Kanske långt efteråt, då en sådan osjälvisk, halvt förgäten forskargärning gått till ända, vinner dess resultat en oanad användning i den andliga eller materiella kulturens tjänst. Måhända kan detta faktum ytterligare bestyrka riktigheten av en förnimmelse, som inkommer i forskarens själ, då han, utan att veta vart det bär, som allra lydigast anstränger sig för att vinna klarhet. Jag menar förnimmelsen, som nyss antyddes, att stå som tjänare med begränsade order åt ett stort, ett förnuftigt sammanhang. Låt mig säga åt ett övermänskligt sammanhang, där troheten ovillkorligen blir till gudstjänst.

NATHAN SÖDERBLOM.

www.books2ebooks.eu